

פנינים משיחותיו ותשובותיו של מורינו הגאון הגדול רבי בן ציון הכהן קוק שליט"א
ראש בית הוראה הכללי ירושלים, רב דק"ק אבי עזרי מרכז פתח תקוה

גיליון 156, פרשת משפטים תשפ"א

שו"ת הלכה למעשה

משולחן ראש בית ההוראה

במשנת מרן רבינו הגר"ש אלישיב זצוק"ל

עליית קטן בד' פרשיות

שאלה קטן העולה לתורה בשבת קודם הבר מצוה, אם יכול לעלות לתורה בד' פרשיות.

תשובה ראוי להחמיר להעלות דווקא גדול, אך כשיש צורך כגון כשכבר הכין הקטן את העלייה או שישנם כמה קטנים בשבתות רצופות ורוצים לסדר גבאי בית הכנסת שכל אחד יעלה בשבת נפרדת וכיו"ב, ניתן להקל, בין אם הקטן קורא המפטיר ובין אם רק מברך והגדול קורא.

כמבואר ברמ"א (דפ"ד, ר) "קטן יכול לקרות בד' פרשיות שמוסיפין באדר וכן נוהגים", ולמרות שהביא המשנה ברורה (כ) מהפסח שישן שבכל המפטיר הנקרא בספר בפני עצמו לא יעלה קטן למרות שקטן עולה למניין שבעה, כל זה דווקא כשאין רוב השבעה עולים קטנים, וכך כשיש קריאה נפרדת למפטיר, נידון העולה בו כז' קרואים.

אכן לכתחילה עדיף לא לקבוע את שבת העליה לתורה לקטן בד' פרשיות או שבת ראש חודש, חנוכה וכדו' (מון הגר"ש אלישיב). אך לא מקפידים לחשוש לדעה זו כמובא בב"ח (שו"ת הישנות קנה) "מעיד אני עלי שאדוני אבי ומורי קנה לי ההפסדה בדמים יקרים במועד אחרון של פסח בהיותי קטן, וקראתי בעצמי בספר מוספין בבית הכנסת של המדרש"ל, וכמדומה לי שהרב ז"ל היה אז בבית הכנסת ולא מיחה בדבר".

ובקריאת זכור וכן בפרה יותר יש להימנע מלהעלותו אף בשבת שאחר הבר מצוה, כמובא במשנה ברורה (דפ"ב, כ) שחוששים שהם דאורייתא ולא רוצים לסמוך בזה על 'חזקה דרבא' בשערות הנראות לאחר הבר מצוה שאכן גדלו אחר ז"ג ולא קודם לכן ומוגדרות כשומא.

אכן אם נבדק אצל גדול וראה שיש לו ב' שערות שאינם שומא, אחר שנתלשו השערות ונראה שיש שם גומא כמו חריץ קטן, כשר לכתחילה להעלותו לזה. ואף אביו נאמן בעדות לבדיקת בנו כמבואר במשנה ברורה (נד, מא).

לקקן צובע פה' בשבת

שאלה האם מותר בשבת לתת לילדים לקקן הנקרא 'צובע פה' שמוכח שמטרתו כשמו - לצבוע פי האוכל.

תשובה למבוגרים שלא מעוניינים שפיהם יצבע, נחשב כדרך לכלוך ופשוט שמותר לאוכלו כמות (ש"ב, כ). ונראה שאף לילדים החפצים בצביעת הפה מותר לאוכלו, שהרי התיר המשנה ברורה (ש"ב, ד) לתת לקטן עוגה שכתובים עליה אותיות, למרות שמסתבר שיחתוך אותם ויאכל.

ובמהצית השקל ביאר שהיתר זה נלמד מקטן האוכל נבלות שאין בית דין מצווין עליו להפרישו, וקשה שהרי נאסר לתת לפניו מאכל אסור ונחשב כספייה בדיים. וחילק הגר"א (ש"ב, כ) שניתנת מאכלות אסורות לקטן [בין אם המאכל אסור מצד עצמו, ובין אם אסור מצד הזמן כיום כיפור] נידון כספייה, אך אוכל שבמקרה נפגש עם עוד מלאכה האסורה מוגדר 'אוכל' ולא נידון כספייה בנתינת חפץ אסור בשבת, אלא כהגשת האוכל לקטן והוא מעצמו עשה בו מלאכה, בשונה

"אשריהם ישראל המהדרים ושולחים גדול לקטן, ולמי שיש לו קפידא עליו"

שעיקר כלל התורה ויגיעת האדם הוא לראות לכופ את יצרו, כי הכלל שמקיף את כל העבודה, היא שבירת הרצונות וכפיית היצר.

אכן נראה כי כאשר שכנו הפחות אהוב עליו דופק בדלת לעצה, בה בשעה שחברו הקרוב מתקשר אליו, חובה עליו להקדים את הפחות אהוב מהאהוב, וכן בצממים רבים אחרים בחיים, לכופ את יצרו דוחה חיובים אחרים והוא יסוד לכל התורה כולה בעבודת האדם (ואומנם יש לשקול כל מקרה לגופו בנורמים העוסקים, כגון קדימת עניי עירך ובני משפחה וכו').

הידור במשולח מנות

מחמת כן הידור מיוחד במצות משלוח מנות בפורים לא לשלוח 'סתם' ב' מנות לאחד מרעיו, אלא לשלוח דווקא לפחות ממנו, כגדול שישולח לקטן ממנו, כדברי הפלא יועץ (פורים) "אשריהם ישראל המהדרים ושולחים למי שמתייקר בקבלתם כגון גדול לקטן. ולמי שיש לו קפידא עליו בכדי לשמוח עם זה לב אומללים ולהחיות לב נדכאים, ולהרבות אהבה אחוה שלום ורעות, דכיון דעביד מצוה חדא ליעביד מצוה אחרית".

וכפי שביאר המכתב מאלהו (קונטרס החסד) שהנתינה מעוררת אהבה אצל הנותן, ולכן ביום זה יש לדאוג להרבות אהבה לא רק אצל אוהביו אלא ביותר אצל שנואיו שיאהבם יותר ויותר. ובזה יכופ את יצרו לאוהבם יותר ויותר.

החפצים לנסוע, יישארו בישיבה

עם הסתלקות הגאון מטשעבין (י' חשוון תשכ"ו), הביע המשגיח הגה"צ רבי יחזקאל לווינשטיין

פי תראה חמור שנאף רבין תחת משאו וחדלף מעצב לו, עוב תעצב עמו

(שמות כ"ה)

חידוש נפלא נלמד ממצות פריקה וטעינה, והוא מנוגד לסדר הקדימה המקובל בכל מצוות התורה. הנה כי כן כאשר מודמן ליהודי לקיים שתי מצוות שונות, מחויב לקיים החמורה קודם הקלה, אך במצות פריקה וטעינה למדים על הצורך להקדים לעתים דווקא את המצוה הקלה.

כאשר שני יהודים ניצבים בדרך, האחד זקוק לעזרה בטעינת משאו על חמורו, ואילו השני זקוק לסיוע בפריקת המשא מחמורו, הלכה היא בידוע (שלחן ערוך חושן משפט רע"ב, א) "מצוה לפרוק תחילה, משום צער בעלי חיים ואחר כך טוען". הרי שפריקה קודמת לטעינה. אך מוסיף השו"ע כי אם שונא את בעל החמור הזקוק לטעינה, ואילו בעל החמור הזקוק לפריקה נחשב אוהבו, למרות העדיפות לקיים גם צער בעלי חיים לא יסייע לפריקה, אלא יכופ את יצרו ויטען חמור שונאו.

מקור הדברים בגמרא (בבא מציעא לב, ב) "לכופ את יצרו עדיף", משום שנטיית הטבעית של אדם לא לסייע לשונא, וברגע בו שני המקרים מודמנים לנגד עיניו, בוודאי אומר לעצמו: "ברוך ה' שהודמנה כאן המצוה החשובה יותר, אותה אקיים בשמחה באוהבי, ובינתיים שהשונא ימתין מעט..."

ענקי המוסר למדו מכך יסודות עצומים. הגה"צ רבי איצ'לה בלאזר (הובא באור יחזקאל מכתבים לה) כותב: "מפריקה וטעינה נראה נפלאות וגדולות,

זכינו והשבוע בשעת בוקר מוקדמת הבחינו בני ביתו של מרן שר התורה שליט"א כשהוא מעיין ממושכות בגיליון 'שואלין ודורשי' והביע קורת רוח מרובה.

התנגדות להוציא את כל בני הישיבה להלוויה הגדולה. היה זה שלושה ימים לאחר הבחירות לכנסת, כאשר הבחורים יצאו להצביע סמוך לביתם. המשגיח טען כי עוצמת 'תחילת הזמן' כבר התרופפה, ואם ייצאו שוב, זמן חורף יאבד מצורתו ותוקפו. ולמרות שהלוויה גדולה הדור מחייבת את בני הישיבה לסגור את הגמרא ולצאת, אך כשזה על חשבון רפיון כל הזמן כולו, אין חיוב לזה.

ניסה הרב מפוניב' להציע פשרה ואמר: נודיע לבחורים שמי שחפץ לנסוע – יכול לנסוע, ומי שרוצה להישאר ללמוד – יישאר. או אז ננער המשגיח ואמר: אם כבר הכרזה, אז נכריז הפוך: מי שרוצה לנסוע – שלא יסע. ומי שלא רוצה לנסוע – שייסע...

כשהתייעץ המשגיח הגר"ש וולבה בבחרותו עם רבו המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין במה להשקיע את הזמן, האם בכתיבת שיחות המוסר או בכתיבת השיעורים, הורה לו לעשות נגד רצונו. אם רצונו יותר בכתיבת השיעורים – יכתוב את השיחות, ואם רצונו יותר בכתיבת השיעורים – יכתוב את השיעורים.

כאמור, חובה על האדם ללחום בנטייתו הטבעית, ולכוף את יצרו לעשיית רצון הבורא יתברך.

אמנם יש לדייק שאם רצונו בפריקת משא חמור של ראובן יותר מאשר טעינת חמורו של שמעון ושניהם אוהביו, לא נאמר לו עשה נגד יצרו ותטען את החמור, שהרי 'טעינה קודמת' נאמרה רק באוהב ושונא, אלא שענקי המוסר חששו שנטיית הגוף למעשה פלוני נובעת מהיצר הרע כדברי הגר"א (רמ"א, ח"א) "ותרא כי מתאמצת היא" שהגוף מתנגד לעשיית דברים טובים ויש בהם כבודות, ואם הם באים בחשק ואין התנגדות, זהו סימן שהרצון לעשייתם נובע מהיצר

הרע. ומשום כך אין זה סותר לכלל שאין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ (יורה דעה רמ"ב, ס"ה) כי אם לא ילמד את מה שלא חפץ, ודאי שלא יעסוק בזה, אך כשילמד בשניהם ורק חפץ יותר להתמקד במקום או נושא מסוים, עליו לבחון הדק היטב היטב הדק מדוע נוטה לבו לזה, האם אין זה מתחכלות היצר בכדי שילמד דווקא את היותר קל בפחות מאמץ.

אכן בזמנים רבים מדמה היצר על הפחות טוב שהוא היותר נכון לעשותו, אך שומה עלינו 'לכוף' את היצר מלשון 'לכוף' קומתו היצר, וכפי שבשעה שנוטעים עץ והפצים שיגדל באופן מסוים קושרים בצדו קורה זקופה, ואט אט משתנה צורתו עד שלאחר זמן צומח ישר כדוגמת הקורה, כך כשחפצים לכוף את היצר, אמנם זו עבודה קשה מנשוא אך אל יתפתה האדם בתעתועי היצר המדמה שכפיית היצר הוא דבר בלתי ניתן להשגה, שהרי אותו אדם מצליח להשיג יעדים קשים אחרים ולא מרפה ידיו למרות שהדרך להשגתם רחוקה, כך במלחמות היצר אם יתחיל להכניעו מעט מעט, תחילה בדברים קלים וכשירכוש בהם השגה ולא ייתן ליצר לשלוט בכל אורחותיו, יתעצם להילחם ביצר אף בדברים קשים יותר עד שיכניעו לגמרי.

ואם ידע שרבים מהמאסרים אשר כביכול האדם נתון בהם בחייו אינם אלא בדעתו, ישכיל להתרחק מהשבירה במוסכמות חברתיות חיצוניות שמגדירות את צעדיו, ויתבונן על ערכם הפנימי של הדברים, ויחשב דרכיו בעבודת ה' בהכרה פנימית על החיים ומהותם, ועל הכוחות הטובים והישרים שנטעו ה' בתוכו. או אז יוכל לפרוץ המחסומים הנצבים בדרכו, ויתעצם לכוף את היצר אף בדברים קשים עד שיכניעו לגמרי, ועל יד כן יהיה עבד ה' ולא עבד ליצרו הרע.

ממון שהושג במרמה, עלול להוריד לטמיון גם 'ממון בשר'

ייחשב למזיק. כמו כן כששולחים ילד לחנות, שומה עלינו לחנוכו שיידע להבחין אם לא מקבל מהמוכר בטעות עודף רב מדי, עוד קודם שמרגילו לבדוק אם לא קיבל פחות עודף.

כסף שהושג בדרכים לא ישרות, אין בו סימן ברכה ואינו מביא כל תועלת. ומלבד העונש על העבירות החמורות הכרוכות בהשגתו, נחשב הממון כעושר השמור לבעליו לרעתו (משלי ה, יב). ולא זו בלבד אלא ממון שהושג שלא ביושר או שמחויב לשלמו למי שניזוק על ידו מתערב בתוך רכוש שהושג בדרכים כשרות, עלול חלילה להוריד הכל לטמיון. ופעמים שהדבר בא בצורת הפסדי ממון גדולים, ופעמים באופן של הוצאות רפואיות וכדו' שבהסתכלות מפוכחת אחר שניזוק והוטרד בבדיקות וטיפולים שונים ומייסרים, בוודאי היה מעדיף לא להרוויח את הכסף ושלא יצטרך להוציאם בצורה כזו.

יתן ה' שנצליח להישמר כיאות שלא להזיק, ונראה רק סייעתא דשמיא בשפע המורעף עלינו ממומים.

פרשת משפטים היא העשירה ביותר במצוות, ג' מצוות, רובן בנוקיי ממונות בין אדם לחברו. יש לתת את הדעת על כך שישנה משפט ישראל ממשפט אומות העולם "לא עשה כן לכל גוי ומשפטים כל ידעום" (תהלים קמו, ב).

באומות העולם מקובל שהניזוק הוא התובע את המשפט, מתוך רצון לקבל פיצוי על הנזק שנגרם לו, אך מלך אוהב צדקה ומשפט דורש מאיתנו שדווקא המזיק יתבע את הדין, מתוך בירור שמא הוא החייב, שאצל הניזק השאלה ממונית, אך אצל המזיק השאלה רוחנית. ואכן הניזק יכול למחול על חובו, אך המזיק מסתכן בגזל, ומחמת כן "יותר יש לאדם להיזהר שלא יזיק משל"א יזק (בבא קמא לב, א ת"ה"ר שנים).

ואין הדברים אמורים רק בנוקיי ממון כנגיחת שור והצתת אש שכילתה את שדה הזולת שלאנשי העיר נראים כרחוקים מן המציאות היומיומית. אף בכל הנושאים המצויים בנוקיי שכנים, מוטל על המזיק לשמור על עצמו ולא ימתין עד שהשכן יתלונן, אלא צריך להקדים ולשאל רשות האם מותר לעשות כך או אחרת בכדי שלא

שו"ת הלכה למעשה

«««

מנתינת עט או צבע שכל מהותו עשיית המלאכה האסורה. ואף שחיתוך העוגה איסורו מדרבנן, כיון שאינו מוחק על מנת לכתוב, אך אביו מצווה למנועו ולהפרישו מזה (משנה ברוך שמו, ג). ולכן לאחרים מותר לתת לקטן את חלקו צובע פה, אך האב מצווה להפריש את בנו שהגיע לחינוך מזה.

מעשרות לבני תורה שאינם עניים

שאלה האם ניתן להפריש מעשר כספים לילדינו שמצליחים 'להסתדר' ביום יום, אך חוסכים מראש לקראת ההוצאות הגדולות בעתיד עם נישואי ילדיהם.

תשובה עניים ממשפחתנו קודמים לשאר עניים, שנאמר (ישעיה נח, ט) "מבשרך אל תתעלם", אך ראוי לתת אף לשאר עניים שאינם קרובים "כי אם ישמור הכל לקרוביו, מהיכן יתפרנס מי שאין לו קרובים" (ערוך השלחן יורה דעה תא, ד). אלא שבנידון דין אינם בגדר 'עניים' ומעשר כספים נועד לעניים. ואמנם כתב החתם סופר (שו"ת יורה דעה רלא) שיכול לתת ממעשרות אף לשאר מצוות כגון בניית מקווה ובית הכנסת אם לא קיבל על עצמו בגדר, ולא דווקא לעניים, אך אין זה לכתחילה ובוודאי שלא לתת לזה בדרך קבע.

וכתב רבינו (קובץ תשובות ד, פט. קכא) "במקרה ויש לבני או לאחיו סכום כסף אשר בידם להשקיע באיזה עסק ולהתפרנס מהרווחים, עיין ביורה דעה (רמ"ב, ג) שאינם בגדר 'עניים'. והואיל ועיקר מעשר כספים ממון עניים הם, ולא לשאר מצוות אף שמחוק בזה בני תורה אין לתת לזה", משום שאין זה בגדר "החזקת תלמידי חכמים" אלא רק משמש כשמירה בכספת לעתיד שבו יצטרכו להשיא את צאצאיהם.

יש לכם שאלה בהלכה?

השו"ת הגדול Beithorah.co.il

תשובה לכל שאלה מרבני בית ההוראה

beithorah@gmail.com ☎ המוקד הטלפוני 0722-133-466

הירשמו לקבלת הגיליון השבועי בדוא"ל: beithorah@gmail.com